

Recenze

Významný sborník Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis I, 28, řada pedagogicko-psychologická, ročník 1994, Brno 1996, 117 stran.

Shodou okolností tato významná publikace vhodně doplňuje publikaci autora této recenze (Pedagogika a vědy jí blízké v ČSR v l. 1918–1938, Karolinum UK, Praha 1996, 174 stran) a vytváří s ní celek, kterým může být zpřesněno hodnocení vrcholu vývoje české pedagogiky jako vědy.

Publikace k výročí MU i k výročí Pedagogického semináře (za redakce J. Supa, Z. Veselého a M. Rabušicové) je uvedena studií Z. Veselého o osobnostech brněnského Pedagogického semináře v meziválečném období, a to jmenovitě hodnotícími pohledy na život a dílo O. Chlupa jako zakladatele, J. Uhra, S. Velinského a J. Dvořáčka. Chlupovo dílo vrcholí spisy „Pedagogika“ (1933) a „Středoškolská didaktika“ (1935) a podílem na vzniku a vývoji (až do ministerského zásahu) pokusné třídy při FF MU, v níž Chlup vyučoval a k níž se vracel jako 80letý nestor české pedagogiky, když vytvářel koncepci základního učiva. Poznatky o díle J. Uhra, Chlupova přítele a nejbližšího vědeckého spolupracovníka, jako klíčové postavy meziválečné vědy jsou ve sborníku hodnoceny také ve studii B. Uhra, syna J. Uhra. Před odchodem na FF UK v Praze působí na FF MU v Brně S. Velinský, a to zejména jako průkopník individuální a současně sociální pedagogiky. Studie Z. Veselého je velmi vhodným úvodem do studia těchto pozoruhodných postav vědeckého Brna.

A. Schauerová se zabývá vztahem J. Uhra k filozofii výchovy (řekli bychom přesněji, zejména filozofii národní výchovy), kterou zpřesňoval před smrtí ve fašistickém vězení.

L. Hřebíček má na zřeteli metodologické aspekty díla zmíněných postav, jež mj. vedou k jednotě filozofického a empirického základu moderní pedagogiky jako vědy a brání jej před krajnostmi tehdejší experimentální pedagogiky.

Naše pozornost je zaměřena ke studii J. Supa o podílu Pedagogického semináře MU ve sporech o charakter meziválečné pedagogiky. V ní jsou čtenáři předkládány i problémy, na něž dosavadní vývoj vědy odpovídal

neúplně nebo zkresleně (spory o koncepci reformní pedagogiky, pokusné školy a jejich ideologie, jednotná škola, spor o ráz pedagogiky, pozitivistická pedagogika versus herbartismus, nový proud duchovědné pedagogiky — pedagogika perennis, zejména pedagogika katolická a její teleologie).

D. Hamalová seznamuje čtenáře s pedagogickými vědeckými sdruženími v Brně v letech 1918–1938 a M. Rabušicová přichází vhodně s recenzí publikace UNESCO z r. 1990 o komparativní pedagogice.

Je záslužným činem redakce sborníku, že ke spolupráci přizvala J. Sedláka jako nejvýznamnějšího znalce díla I. A. Bláhy. V obsáhlé a obsažné studii je hodnocen Bláha jako průkopník vědeckého pojetí nejen sociologie, ale i sociální pedagogiky i jako autor statí mezioborového rázu, jejichž nadčasovost je nám velmi blízká (filozofie hodnot vzdělání a výchovy, vztah pedagogiky a politiky ke školské politice jako četba pro naše pány ministry, vztahy pedagogiky a sociologie, mravní výchova, výchova a hodnoty náboženství, školy z hlediska sociologie, bohužel subkapitolka o lidovýchově zůstává na okraji zájmu J. Sedláka).

Sborník je vzorně vypraven a stává se tak prototypem sborníků monotematicky koncipovaných. Dobrá věc se podařila.

Josef Cach

Josef Brožek — Jiří Hoskovec: Thomas Garrigue Masaryk on Psychology.

Six Facets of the Psyche. Children. History. Hypnosis. Imitation. Poetry. Science. Charles University Prague (AUC Philosophica et Historica 1994. UK, vyd. Karolinum 1995, 125 stran.

K všestrannému poznání T. G. Masaryka jako profesora filozofie a sociologie Filozofické fakulty tehdejší české univerzity se světové odborné veřejnosti dostává do rukou v anglickém jazyce a v reprezentační úpravě sborník (dosud takto nepublikovaný) jeho názorů na „psyché“. Dochází k tomu za spolupráce renomovaných vědců, J. Brožka (USA) a J. Hoskovce (FF UK Praha).

Učitele, pedagoga a zejména psychologa zaujme především text „Psychologie dítěte“, který je částí Masarykových univerzitních extenzí z let 1899–1900 (srov. J. Cach, Masaryk o vzdělání a škole. Praha 1991, kde je celý text). Ještě před působením F. Čády se do české vědy dostávají podněty vědy severoamerické.

Ve stati „O hypnotismu“ (1880) jsou obsaženy i podněty sociálně psychologické.

Jedna z prvních studií po příchodu z Vídně na pražskou univerzitu je „O studiu děl básnických“ (1884) také z hlediska psychologického (od umělců budeme vyžadovat i vystižení svět i člověka). Ve stejném roce Masaryk publikuje „Buckleovu teorii historie ve vztahu k psychologii“ (každý jev historický a sociální je eo ipso jevem psychologickým).

Studie „O nápodobě“ (1885) patří podle Masaryka ke stále aktuálním záhadám psychologie.

Úsilí, které filozof J. Durdík věnuje vztahům filozofie a pedagogiky, G. A. Lindner vztahům pedagogiky k filozofii, psychologii a sociologii, Masaryk se ve studii „Psychologie jako věda“ (1885) obrací směrem k psychologii jako vědě duchovní, vědě o zákonech řídících duševní jevy a požaduje, aby odborný psycholog byl vybaven i matematicky a přírodovědně.

Sborník současně doporučujeme nejen odborným knihovnám, ale i vyšším středním a vysokým školám jako příručku ke studiu anglického jazyka.

Josef Cach

Jan Skutil: České období Jana Ámose Komenského

Literárněhistorický rozbor stěžejních děl z let 1613–1632. Muzejní spolek pro uchování bratrských památek a tisků. Moravské zemské muzeum Brno 1996. 162 stran. (Rozesílá Muzejní spolek v Kralicích nad Oslavou.)

Po obdobné publikaci J. Kumpéry z r. 1992 (Amosium) se nám dostává do rukou další pohled na období, které dnes autoři označují jako „české období“, základ pro chápání Komenského „evropanství“. J. Skutil, známý odborník na problematiku historie regionální i kulturní na Moravě i dlouholetý spolubudovatel moderní kmenologie, externí docent FF MU v Brně, vydavatel řady publikací a studií, přichází s tezí, že Komenský v letech 1615–1631 vědecky i umělecky zpracovává nejzávažnější otázky křesťanského života. Jde o cestu od *Theatrum universitatis rerum* k *Didaktice České i Velké*, k *Informatoriu* a ke spisu *Janua linguarum reserata* aj.

Pokud jde o Komenského jako myslitele sociálního, zvláštní místo v jeho díle zaujímají *Listové do nebe* (chudina žádá Krista, aby poznal její utrpení a zastal se jí; základní rozpor společnosti 1. pol. XVII. stol. je v nadměrném bohatství malé části národa i v nerovnosti právní).

V tomto období perzekuce i „bezútěšnosti“ Komenský píše první díl *Truchlivého a jmenovitě* (patrně v Brandýse n. Orl.) *Labyrint světa a ráj srdce* (*lusthauz srdce*) i *Centrum securitatis* (1625), v němž se stává „hledáčem“ hlubiny bezpečnosti. Autor podává nejnovější interpretaci *Labyrintu* (*Poutníkova čistá duše* se liší od podobných spisů v západní literatuře), shromažďuje takřka všechny české interpretace tohoto světoznámého kle-

notu filozofické literatury (včetně M. Kopeckého v knize Komenský jako umělec slova z r. 1992).

Touto a jí příbuznou vědeckou i uměleckou činností (k níž se pojí i mapa Moravy z r. 1624) vstupuje Komenský do dějin české literatury a namnoze i vědy. Emigraci se „Komenský nestal českým Miltonem, ale učitelem národů“:

„Shrneme-li význam českého období v životě Komenského prožitého ve třech přípravných studijních letech v Německu a dále nejen v českých zemích, nýbrž i v prvních zhruba pěti letech jeho lešenské emigrace, zjišťujeme, že v něm byly vytvořeny základy evropského věhlasu tohoto vědce a umělce“ (toto spojení je pro J. Skutila takřka zákonité), takto vyznívá závěr publikace, kterou doporučujeme široké obci učitelské i studentské na fakultách vzdělávajících učitele. Publikace, na níž se podílí recenzí D. Čapková, dnes nejvýznamnější komenioložka česká a namnoze i světová, bude ovšem předmětem zájmu odborníků a stane se i předmětem odborných diskusí zpřesňujících některé informace i hodnocení J. Skutila.

Josef Cach

Významný německý vědec o Komenském

Musaeum Comenii Hunno Brodense, Studia Comeniana et Historica XXV, 1995, 54, 209 s.

Uherskobrodské muzeum J. Á. Komenského se v letech 1969 až 1989 stalo útočištěm celé řady badatelů a vysokoškolských učitelů, kteří v oblasti komeniologie a více než komeniologie nemohli publikovat v Praze a v Brně a podnítili vydávání tohoto sborníku, který má dnes hodnotu mezioborovou a mezinárodní (Komenský, komeniologie, komeniánské snahy, historie obecná, regionální a kulturní, filozofie a dějiny filozofie, pedagogika a její dějiny i dějiny školství, folkloristika, medailónky významných postav etc.).

Sborník č. 54 z ledna 1997 je věnován dosavadnímu životu a dílu Klause Schallera (1925), emeritního univerzitního profesora v Bochumi, kde zřídil komeniologické středisko. Jde o velkého přítele našeho národa a jeho vědy (Komenského studoval mj. na základě rukopisů J. Patočky, které tajně vyzval do Německa a vydal).

Zastavíme se alespoň u studie D. Čapkové „Schaller a svět Komenského“, kterou vhodně doplňuje další studie této významné komenioložky o pojetí tolerance v české reformační tradici.

Bibliografie K. Schallera je svědectvím velkého badatelského úsilí v pedagogice (problém komunikace aj.) a jejich dějinách (dějin pedagogiky spolu

s T. Ballaufem aj.), v dějinách kultury, zejména však v komeniologii, kde má hodnotu světovou.

Jde o vzácného člověka s hlubokou náboženskou i světonázorovou tolerancí.

Josef Cach

Milan Nakonečný: Průvodce dějinami psychologie.

Státní pedagogické nakladatelství v Praze 1995, 174 stran.

Je to zvláštní situace (radostná), když se učitel setkává se svým žákem (Vysoká škola pedagogická v Praze), dnes profesorem FF UK v Praze a vedoucím katedry andragogiky, autorem řady publikací po r. 1989 (20 let nesměl publikovat). Máme před sebou moderní dějiny psychologie, první opory pedagogiky jako vědy.

Úvod se zabývá nejdůležitější literaturou předmětu publikace, vymezením pojetí dějin psychologie, periodizací a pokládá 19. století za vznik „éry systematické vědecké psychologie“.

Zcela nezvykle je upřena pozornost k tzv. prehistorii psychologie (Egypt, Indie, Čína, Řecko), aby odtud bylo možno srovnávat a hodnotit význam Platóna a Aristotela, mysticismu, křesťanství a koneckonců i arabskou filozofii.

Velká pozornost je věnována tradici racionalismu, asocianismu a empirismu i tzv. psychologii bez duše, nově pak vlivu německého romantismu a „filozofii života“.

Téměř polovina publikace se obírá psychologii od začátku 20. století a psychologii v zajetí ideologií (fašismu a komunismu). K tomu se pojí subkapitolka o psychologii v satelitních státech bývalého SSSR (bohužel česká problematika je v celé publikaci zobrazena relativně málo).

Velká pozornost je věnována psychologii jako vědě v letech třicátých a psychologii po druhé světové válce.

Závěr publikace tvoří autorovo rozjímání nad „cestami a rozcestími současnosti“, tj. náznak filosofie dějin psychologie.

Jde o dobré vykročení k podobným publikacím dalším i ke spolupráci s dalšími vědci na díle o vývoji české psychologie.

Josef Cach

Kozlík, J. a kol.: Aktuální historie. Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929-1939.

Přerov, Muzeum Komenského 1996. 104 s.

Dne 22. května 1997 se dožívá vzácných 90 let doc. PaedDr. Jaroslav Kozlík, CSc., vedoucí autorského kolektivu, jenž v loňském roce vydal útlou knížku s názvem „Aktuální historie“ a podtitulem Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929–1939.

Ústředním tématem publikace je realizace školské reformy na pokusných školách ve Zlíně. Její zajímavost je dána mimo jiné i autorským kolektivem šesti autorů tří generací — bývalých učitelů (R. Hovory, a J. Kozlíka) a žáků (J. Běličové a J. Sedláka) zlínských škol a R. Váňové a D. Nejedlé, které někdejší školskou reformu studují a zpracovávají.

Jedná se o záslužný počin v době, kdy otázky transformace školství se staly naléhavým problémem, který stojí před učiteli všech typů škol. Absence historického pohledu na ně je citelná. Přitom některé myšlenky pokusných škol jsou aktuální pro praxi i dnes. Ať se jedná o respektování individuality dítěte, jeho nadání i temperamentu, nebo o nutnost vycházet z potřeb nadaných a slabších dětí. A v tom je možno spatřit přínos ve vydání publikace „Aktuální historie“.

Recenzovaná práce má 104 stran a je rozdělena do čtyř částí. První kapitola „Plán školské reformy“ seznamuje čtenáře s dobou vzniku samostatného československého školství, s duchovním otcem reformy — dr. Václavem Příhodou (1889–1979) i jednotlivými typy škol (obecné a měšťanské), zřízenými v Praze, Humpolci a ve Zlíně. Racionalizace školského systému měla dospět ze stávající nahodilosti k promyšlenějšímu a pevnějšímu řádu a měla omezit plýtvání talenty i prostředky.

Podrobně je popsán pedagogický program jednotné školy v rovině vzdělávací i výchovné a jeho jednotlivé školské stupně. Organicky nedílný celek vytvářely tři ideje (znaky) reformní školy — jednotná škola, škola pracovní a škola společenská. Návrh jednotné školy však nebyl v tehdejší době správně pochopen, protože se mělo jednat o školu vnitřně diferencovanou, která vyvedávala individualitu dítěte.

Ve vzdělávací rovině byl důraz kladen na obsahovou stránku učiva, sepětí se životem, přirozenost a regionální zřetel. Pozornost je věnována i objasnění pojmů konsolidace učiva a komasace učiva. Dílčí podkapitola je zaměřena na metody využívané v pracovní škole — metodu globální, projektovou, problémovou a laboratorní a je podtržena jejich prostupnost a možnost doplňování.

Výchovný program v reformní škole rozvíjel především osobní aktivitu

žáků a pozitivní vztahy. V této části práce jsou také specifikovány instituce žáků jako žákovská samospráva, školní samospráva, školní kluby a společná shromáždění učitelů a žáků.

Za relativně nejpropracovanější považuji kapitolu nazvanou „Realizace plánu školské reformy“. Je orientována na objasnění řízení, organizaci a kontrolu práce ve škole, na uplatnění globálního pojetí ve výuce a těžiště kapitoly vidím v podrobném objasnění aplikace principů školské reformy v tělesné výchově.

Kapitola třetí s názvem „Vzpomínky ze života na pokusných školách ve Zlíně“ zachycuje bez nostalgie atmosféru té doby. Svůj pohled na školu zaznamenali její dva bývalí žáci a učitel tělesné výchovy.

Poslední, čtvrtá kapitola poskytuje pohled na reformní školství se zřetelem na pokusnictví ve Zlíně a na reformní školství v Československé republice ve 30. letech. Autoři doporučují zvážit klady i zápory reformní školy a z obou stránek se poučit.

Z publikace je patrna nejen hluboká znalost a praktické zkušenosti, ale i zaujetí autorského kolektivu nad ideou reformních škol. Přináší mnoho námětů a podnětů, které může čtenář brát jako impuls k zamyšlení nad současným stavem našeho školství. V této souvislosti lze knihu doporučit nejen teoretikům, učitelům, ale i studentům pedagogiky a učitelských směrů. Vždyť aktuální slova J. Á. Komenského „*Historia magistra vitae*“ jsou bezesporu platná dodnes.

Ludmila Vernerová

Jana Purketová: O životě a díle českých a slovenských pedagogů. Literatura z let 1992–1994

Moravská zemská knihovna — Pedagogická knihovna, Brno 1997. 112 s.

Pedagogická knihovna v Brně, Solniční 12, vydala další, už devátý svazek ediční řady bibliografických soupisů O životě a díle českých a slovenských pedagogů. Zahrnuje literaturu za období od 1. 9. 1992 do 31. 12. 1994. Autorka je vedoucí bibliograficko-informačního oddělení Pedagogické knihovny v Brně.

Z předmluvy se dovídáme, že soupis obsahuje záznamy novinových a časopiseckých článků a sborníkových statí (výjimečně také záznam monografie). Záznamů je 1341. Jsou řazeny abecedně podle osobností. Za plným jménem osobnosti jsou přesné údaje o datu a místě narození, případně úmrtí. Pod jménem jsou pak autoři publikací o dané osobnosti, a to s přesnými bibliografickými údaji. Poměrně četné jsou záznamy o J. L. Fischerovi, V. Gaňovi, L. Janáčkovi, J. Kratochvilovi, F. Lýskovi, V. Machkovi, J. Patočkovi,

O. Sirovátkovi, O. Susovi, A. Štefánikovi, J. Uhrovi, J. Úlehlovi, J. Vašicovi, F. Vodičkovi.

V úvodu soupisu je seznam (81) excerpovaných sborníků. U pozorného čtenáře může vyvstat otázka, zda neměly být excerpovány též Pedagogická revue, Pedagogické spektrum a Učitelské listy. Slovenská periodika přestanou být excerpována, protože — jak ohlašuje autorka v předmluvě — předkládaný bibliografický soupis je posledním soupisem této řady, který přináší záznamy literatury o slovenských pedagogích. Při udržování oboustranně užitečných styčích mezi českými a slovenskými pedagogy bychom se však rádi dověděli, zda nějaká slovenská knihovna vydává, či bude vydávat, obdobnou ediční řadu jako Pedagogická knihovna v Brně.

Pokud se excerpovaných sborníků týká, jsou nejčastěji zastoupeny sborníky z vysokých škol, nejvíce z Brna, méně z Olomouce, více z Ostravy, málo z Prahy. Snad mohl být excerpován i Sborník z příspěvků konference Masarykovy univerzity Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu (...), Brno 1993. Na konci soupisu je autorský rejstřík, z něhož je patrné, že neplodnějšími autory píšíci o pedagogích byli R. Večerka a autoři skrytí pod šiframi -g- a V. L.

Předkládaný soupis svědčí o neobyčejné péči a houževnatosti jeho autorky, která excerpovala tak veliký počet zdrojů do příslušných bibliografických záznamů. Cenné pro všechny uživatele soupisu jsou i životopisné údaje (v jejichž zjišťování jí pomohli i jiní). Ti uživatelé, kteří budou chtít sáhnout po uvedených časopisech a sbornících, budou mít jejich objednávku v Pedagogické knihovně v Brně ulehčenu, neboť dr. Purketová je opatřila signaturami Pedagogické knihovny.

Autorka sklídí vděčnost nejen od posluchačů fakult, vzdělávajících budoucí učitele, a zvláště od vědecko-pedagogických pracovníků těchto fakult, ale také od všech dalších zájemců.

Jiří Sedlák